

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЗАХИСТ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ ТА ВОЄННОГО СТАНУ: КЛЮЧОВІ ПИТАННЯ

УДК 347.51

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2023-7.04>

РУСЛАН ІВАНІЮК

адвокат

АО «Бобровніков, Іванюк та партнери»,

аспірант кафедри теорії права та прав людини

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

ivaniuk.ruslan@gmail.com

ORCID 0000 0002 3459 3428

Анотація. У цій статті проаналізовано питання права людини на захист в умовах військового конфлікту та воєнного стану. Встановлено, що права людини та право на їх захист регулюються як національним, так і міжнародним правом, метою якого є системний контроль за реалізацією зобов'язань за дотриманням міжнародних універсальних принципів та міжнародно-правових норм, а також застосування правових примусових заходів за їх порушення. Наголошено на тому, що у контексті військового конфлікту та в умовах воєнного стану міжнародно-правовий захист дотримання прав людини варто розглядати як сукупність норм, визначених міжнародними нормативно-правовими актами та нормами національного законодавства, спрямованими на захист загально визнаних громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод людини від протиправних посягань. Зазначено, що обмеження прав людини за умов військового конфлікту та воєнного стану потрібно диференціювати від порушення прав людини, оскільки за природою та функціями – це дві різні політико-правові категорії. Обмеження прав людини відбувається, коли відповідно до визначених правом цілей держава або уповноважені нею суб'єкти обмежують певні потенційні можливості людини у контексті правового поля – забезпечення суспільної безпеки, захисту громадського порядку, охорони здоров'я, захисту прав та свобод інших осіб або інтересів суспільства загалом. Натомість, порушення прав та свобод людини апіорі є поза правовими рамками. Підкреслено, що обмеження основних прав і свобод людини можливе лише як виключно правове, тимчасове, недискримінаційне явище та полягає у зменшенні обсягу та змісту правомочностей людини тільки загалом в інтересах безпеки суспільства та держави. Підкреслено, що проблема захисту прав людини у контексті військового конфлікту та в умовах воєнного стану в Україні полягає ще й у тому, що у зв'язку з тимчасовою окупацією деяких українських територій, а також активними бойовими діями було припинено діяльність судів у деяких областях і, як наслідок, захист прав судом не здійснювався, тому саме з метою забезпечення нормального функціонування судових органів до чинного законодавства були внесені зміни.

Ключові слова: права і свободи людини і громадянина, військовий конфлікт, воєнний стан, порушення прав людини, право людини на судовий захист, здійснення правосуддя.

HUMAN RIGHTS TO PROTECTION IN MILITARY CONFLICT AND MARTIAL STATE: KEY ISSUES

UDC 347.51

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2023-7.04>

RUSLAN IVANIUK

Lawyer

Lawyer Association “Bobrovnikov, Ivaniuk and partners”,

Postgraduate Student of the Department of Theory of Law and Human Rights

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

ivaniuk.ruslan@gmail.com

ORCID 0000 0002 3459 3428

Abstract. This article analyzes the issue of the human right to protection in the context of military conflict and martial law. It is established that human rights and the right to their protection are regulated by both national

and international law, the purpose of which is to systematically control the implementation of obligations to comply with international universal principles and international legal norms, and to apply legal enforcement measures for their violation. It is emphasized that in the context of military conflict and under martial law, international legal protection of human rights should be considered as a set of norms defined by international legal instruments and national legislation aimed at protecting universally recognized civil, political, economic, social, cultural, and other human rights and freedoms from unlawful infringements. The author notes that human rights restrictions in the context of military conflict and martial law should be differentiated from human rights violations since they are two different political and legal categories by nature and function. Restriction of human rights occurs when, in accordance with the goals defined by law, the State or its authorized entities restrict certain potential human capabilities in the context of the legal field – ensuring public security, protection of public order, health care, protection of rights and freedoms of other persons or interests of society as a whole. Instead, violations of human rights and freedoms are a priori beyond the legal framework. It is emphasized that restriction of fundamental human rights and freedoms is possible only as an exclusively legal, temporary, non-discriminatory phenomenon and consists in reducing the scope and content of human rights only in general in the interests of the security of society and the State. It is emphasized that the problem of human rights protection in the context of military conflict and under martial law in Ukraine is also due to the fact that because of the temporary occupation of some Ukrainian territories and active hostilities, the courts in some regions ceased to function, and, as a result, the protection of rights was not carried out by the courts, so it to ensure the normal functioning of the judiciary that the current legislation was amended.

Key words: human rights and civil freedoms, military conflict, martial law, violation of human rights and freedoms, human right to judicial protection, administration of justice.

У Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо захисту прав людини в умовах збройної агресії зазначається: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [3, ст. 15].

Але права людини та особливо право на їх захист за умов військового конфлікту та воєнного стану стають вразливими, фактично незахищеними та потребують особливої уваги. Ведення збройних конфліктів регулюється міжнародним гуманітарним правом, яке, серед іншого, врегульовує обов'язки сторін конфлікту щодо захисту основних прав людини людей, які не беруть активної участі в конфлікті (некомбатанти). Насамперед питання про права та безпеку цивільних осіб, військовополонених, поранених людей на окупованих територіях та ряду інших груп людей, які не беруть безпосередньо активної участі у бойових діях, але можуть перебувати в зонах військового конфлікту. Логічно, що міжнародне гуманітарне право та право прав людини можуть застосовуватися одночасно; іноді вони збігаються, захищаючи однакові права, зокрема, право на захист, на одному рівні [21].

Коли держава бере на себе міжнародно-правове зобов'язання, вона повинна виконувати його, якщо вона вживає відповідних заходів. Зміст правила та характер дій, які необхідно вжити, можуть означати, що воно діє лише на національній території. Якщо зобов'язання стосується виконавчих дій, цілком імовірно, що державі доведеться застосовувати зміст як на національній території, так і за її межами. Було б неприйнятно дозволяти державі катувати за умови, що вона робила це за межами національної території.

Правоохоронні органи вважають, що зобов'язання поважати права людини застосовується, якщо поведінка держави (наприклад, через повітряне бомбардування) впливає на права людини. Вони також припускають, що контроль над особами (наприклад, затриманими) може бути достатнім для ініціювання юрисдикції.

Держави не можуть порушувати (применшувати) основні права людини за будь-яких обставин, включаючи надзвичайні ситуації. Ці права не підлягають відступу, тобто вони застосовуються та підлягають виконанню в будь-який час. Вони включають право на життя, заборону тортур або жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, право на справедливий суд і заборону дискримінації [18].

ООН з прав людини працює на місцях, щоб стежити за дотриманням принципів прав людини та зобов'язань міжнародного гуманітарного права [20]. До прикладу, ключовою тематичною складовою частиною Плану управління Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) є робота над запобіганням порушенням прав людини у ситуаціях конфлікту та небезпеки. Права людини та

навколишнє середовище перебувають під особливою небезпекою у зв'язку зі збройним конфліктом, частково через проблеми з управлінням і відсутність регуляторного нагляду в умовах збройного конфлікту [17, с. 1623–1645].

Безперечно, показовим фактом є те, що 29 червня 2022 року УВКПЛ оприлюднило Спеціальну доповідь, присвячену ситуації в Україні з початку повномасштабного російського вторгнення, у якому задокументовано «тисячі порушень прав як цивільних громадян, так і комбатантів, зокрема, права на життя, свободу та особисту недоторканність» [2]. І. Бурдига наводить дані, що УВКПЛ перевірило «численні твердження про вбивства та сумарні страти, свавільні затримання й насильницькі зникнення, катування та жорстоке поводження, а також про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом» [2].

Аналізуючи ч. 2 ст. 64 Конституції України та виділяючи ключові права, які не можуть бути обмежені, як-то: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; неможливість позбавлення громадянства; право особи на життя; право особи на повагу до її гідності; право особи на житло; право особи на вільний шлюб; право особи на судовий захист свого порушеного права; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень; право не виконувати явно злочинні розпорядження та накази, Є. Зурнаджи робить висновок, що «перелік прав і свобод людини та громадянина, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану, є вичерпним, а всі інші права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституцією України, можуть бути обмежені за умови введення воєнного стану» [5, с. 223–226].

У цьому контексті варто звернутися до інтерпретації ст. 55 Конституції України, відповідно до якої: «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань» [6, ст. 55]. Разом з тим у ст. 64 Конституції України серед конституційних прав і свобод людини і громадянина вказані ті, які не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану, та визначено і право особи звернутися до суду [6, ст. 64].

Це право знаходить своє широке тлумачення у статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначається: «Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [14, ст. 2].

Унаслідок повномасштабного військового вторгнення РФ 24 лютого 2022 року та запровадження в Україні воєнного стану перед органами державної влади та суспільством постав ряд серйозних викликів, на які потрібно було швидко реагувати. 24 лютого 2022 року Указом Президента України по всій території України було введено правовий режим воєнного стану [11], у зв'язку з чим конституційні права і свободи людини та громадянина певною мірою об'єктивно були обмежені.

З такою метою Верховною Радою України 09.03.2022 р. було прийнято нормативно-правовий акт, спрямований на забезпечення здійснення правосуддя в умовах війни та воєнного стану. Відповідно до цього Закону Верховна Рада України визначила, що «у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, що не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі всіх справ, які перебувають на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється» [12].

У продовження дискусії варто додати, що, наприклад, А. Пателіна доречно зауважує, що «частина справ, що за територіальною підсудністю належали до судів, що тимчасово перебували/перебувають чи на території яких велися активні бойові дії були передані до судів, на території яких не велися активні бойові дії. Конституційні державні інституції в умовах введення такого правового режиму, як воєнний стан, незважаючи на загрози та небезпеку, зобов'язані функціонувати» [10, с. 219–222]. До того ж, наголошує авторка, «функціональна діяльність цих інституцій задля забезпечення і захисту національних інтересів і безпеки України та її народу має бути максимально цілеспрямованою, раціонально дієвою, безперервною і такою, що відповідає концентрованим, нагальним викликам військового часу» [10, с. 219–222].

Поряд з цим можна погодитися із зауваженнями А. Ніколенко, який говорить, що аналіз практики здійснення правосуддя у період воєнного стану свідчить про такі зміни у судочинстві: питання підсудності справ, поновлення процесуальних строків, продовження строків загальної та спеціальної позовної давності, актуалізація онлайн-судочинства та ін. Слід зауважити, що більшість заходів, які нині впроваджуються у судовій системі, «мають на меті забезпечити можливість розгляду судових справ і не наражати на небезпеку життя та здоров'я учасників судового процесу» [9], отже, спрямовані на забезпечення права на доступ до правосуддя, що закріплене на міжнародному та національному рівні як одне із визначальних прав людини.

З перших днів російсько-української війни Рада суддів України (тобто колегіальний орган, який між з'їздами суддів України виконує функції органу суддівського самоврядування) ухвалила важливі рекомендації щодо роботи судів за умов воєнного стану. Аналізуючи документ, доречно серед основних рекомендацій щодо розгляду судових справ виділити такі: 1) суди по можливості повинні відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів); 2) суди повинні розглядати справи, які не є невідкладними, за наявності письмової згоди на це всіх учасників судового провадження; 3) суди мають виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням процесуальних документів, залишенням їх без руху тощо; 4) суди мають продовжувати процесуальні строки щонайменше до закінчення воєнного стану [15].

Також варто зазначити, що в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», а саме у ст. 26, врегульовано питання правосуддя в умовах воєнного стану. Інтерпретуючи ст. 26 нормативно-правового акта, важливо наголосити на нормі, яка прописує, що «правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається» [13].

Важливо зазначити, що науковці дають обґрунтовану правову оцінку окремим положенням Закону. Так, К. Чернілевська наголошує, що у період воєнного стану, відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга ст. 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Авторка зауважує, що «проте до діяльності судової гілки влади було внесено багато корективів. Частина судових установ призупинила свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. Внаслідок чого відповідними розпорядженнями Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», беручи до уваги відсутність можливості судами здійснювати свої функції під час воєнного стану, територіальну підсудність судових справ, що розглядалися у таких судах, було змінено» [16].

Аналізуючи положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [13], в Указі Президента України про запровадження воєнного стану йдеться про «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [13]. У ст. 20 цього ж Закону визначено, що в умовах воєнного стану не можуть обмежуватися права, що передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України [13].

Важливою тезою у контексті наукового обговорення є міркування Х. Маркович про те, що «обмеження прав людини потрібно відмежовувати від порушення прав людини, оскільки це дві різні категорії. Обмеження прав людини відбуваються, коли держава або інші суб'єкти обмежують використання окремих прав людини в певних ситуаціях із законними цілями, такими як забезпечення безпеки, захисту громадського порядку, охорони здоров'я, а також захисту прав та свобод інших осіб або інтересів суспільства загалом. Обмеження прав людини постійно пов'язані з певними умовами і повинні бути пропорційними до об'єктивних цілей, яких вони мають досягти. Водночас порушення прав людини завжди перебуває поза межами дозволеного» [8, с. 95–99].

А як же з реалізацією права на захист та доступ до правосуддя на тимчасово окупованих територіях? Варто погодитися зі справедливим зауваженням У. Лазар, що проблема полягає у тому, що «захист прав судом гарантовано державою і законодавством, однак на практиці, на жаль, у зв'язку з тимчасовою окупацією деяких територій, а також активними бойовими діями було припинено діяльність судів у деяких областях; саме тому з метою забезпечення функціонування судових органів було прийнято ряд змін та доповнень до чинного законодавства, що дає можливість забезпечувати роботу судової влади» [7, с. 63–166].

У продовження дискусії О. Батюк зазначає, що «міжнародно-правовий захист дотримання прав людини в умовах воєнного стану варто розглядати як сукупність норм, положень та правил визначених міжнародними нормативно-правовими документами, спрямованими на захист, під час ведення активних бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях, загальноновизнаних та найбільш важливих громадянських (особистих), політичних, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод від протиправних посягань у період дії воєнного стану» [1, с. 339–342].

Є ще один важливий аспект обговорення – обмеження конституційних прав та свобод людини. За умов воєнного стану окремі конституційні права людини зазнають обмежень. Водночас Конституція України визначає, які права не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, оскільки їх забезпечення та гарантування мають значення для існування людини та держави в правовому демократичному полі.

При цьому йдеться передусім про те, що особливий правовий режим воєнного стану в Україні є певним і викликом, і правовим ризиком – у площині для реального забезпечення конституційних прав і свобод людини, і саме тому чинне законодавство України містить декілька необхідних гарантій захисту прав людини.

Поділяємо позицію авторів дослідження «Constitutional human rights under martial law: legal realities», що «застосування обмежень конституційних прав є одним із основоположних елементів відносин між особою та державою», таке «обмеження основних прав і свобод людини можливе лише як правомірне, цілеспрямоване кількісне та якісне зменшення в процесі правової реалізації тих можливих моделей поведінки, які становлять основне право особи, на частину інших осіб... та мають виключно правовий, тимчасовий, адресний, недискримінаційний, суспільно корисний характер і полягають у звуженні обсягу та змісту основних потенційних можливостей особи в інтересах безпеки держав і людей у такому стані» [19].

З огляду на вищесказане можна констатувати низку важливих висновків. По-перше, права людини та право на їх захист регулюються як національним, так і міжнародним правом, метою якого є системний контроль за реалізацією зобов'язань за дотриманням міжнародних універсальних принципів та міжнародно-правових норм, а також застосування правових примусових заходів за їх порушення.

По-друге, у контексті військового конфлікту та в умовах воєнного стану міжнародно-правовий захист дотримання прав людини варто розглядати як сукупність норм, визначених міжнародними нормативно-правовими актами та нормами національного законодавства, спрямованими на захист загальноновизнаних та найбільш важливих громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших прав і свобод людини від протиправних посягань.

По-третє, обмеження прав людини за умов військового конфлікту та воєнного стану потрібно диференціювати від порушення прав людини, оскільки за природою та функціями – це дві різні політико-правові категорії. Обмеження прав людини відбувається, коли відповідно до визначених правом цілей держава або уповноважені нею суб'єкти обмежують певні потенційні можливості людини у контексті правового поля – забезпечення суспільної безпеки, захисту громадського порядку, охорони

здоров'я, захисту прав та свобод інших осіб або інтересів суспільства загалом. Натомість, порушення прав та свобод людини апіорі є поза правовими рамками.

По-четверте, обмеження основних прав і свобод людини в умовах військового конфлікту та в умовах воєнного стану можливе лише як виключно правове, тимчасове, індивідуалізоване, недискримінаційне явище та може полягати у зменшенні обсягу та змісту правомочностей людини тільки загалом в інтересах безпеки суспільства та держави.

По-п'яте, проблема захисту прав людини у контексті військового конфлікту та в умовах воєнного стану в Україні полягає ще й у тому, що у зв'язку з тимчасовою окупацією деяких українських територій, а також активними бойовими діями на території східних територій України було припинено діяльність судів у деяких областях і, як наслідок, захист прав судом не здійснювався. Саме з метою забезпечення нормального функціонування судових органів до чинного законодавства були внесені зміни.

REFERENCES

1. Batiuk O.V. Observance of human rights under martial law: international legal protection. *Human rights in the period of armed conflicts*: a collection of materials of the International scientific and practical Internet conference dedicated to the 25th anniversary of the National University "Odesa Law Academy" (Odesa, November 18, 2022). Odesa, 2022. P. 339–342. Retrieved from: <https://web.ccu.gov.ua/library/prava-lyudyny-v-period-zbroynyh-konfliktiv>
2. Burdyga I. UN: violations of human rights in the war in Ukraine are shocking. 2022. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/oon-viina-v-ukraini-pryzvela-doshokuiuchykh-porushen-prav-liudyny/a-62302456>
3. European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Universal Declaration of Human Rights dated 12/10/1948. Adopted and proclaimed by resolution 217 A (III) of the UN General Assembly of December 10, 1948. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
5. Zurnadzi E.E. Protection of human rights by state authorities under martial law. *Human rights in the period of armed conflicts*: a collection of materials of the International scientific and practical conference dedicated to the 25th anniversary of the National University "Odesa Law Academy" (Odesa, November 18, 2022): in 2 volumes. Odesa, 2022. P. 223–226.
6. Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine. 06/28/1996. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Lazar U. Protection of human and citizen rights and freedoms by the Court under martial law. *Human rights in the period of armed conflicts*: a collection of materials of the International scientific and practical Internet conference dedicated to the 25th anniversary of the National University "Odesa Law Academy" (Odesa, November 18, 2022). Odesa, 2022. P. 163–166. Retrieved from: <https://web.ccu.gov.ua/library/prava-lyudyny-v-period-zbroynyh-konfliktiv>
8. Markovych H. Human rights and freedoms under martial law: focus of priorities. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2023. No. 4. P. 95–99. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/373965271_Human_rights_and_freedoms_under_martial_law_focus_of_priorities
9. Nikolenko A. Judiciary during the war: how the state of war affected the consideration of court cases. Retrieved from: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/sudochinstvo-pid-chas-vijni-yak-voyennij-stan-vpliv-na-rozglyad-sudovih-sprav/>
10. Patelina A.A. Judicial practice of human rights protection under martial law. *Human rights in the period of armed conflicts*: a collection of materials of the International scientific and practical conference dedicated to the 25th anniversary of the National University "Odesa Law Academy" (Odesa, November 18, 2022): in 2 volumes. Odesa, 2022. P. 219–222.
11. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20220224#Text>
12. On amending part seven of Article 147 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" regarding the determination of territorial jurisdiction of court cases: Law of Ukraine dated March 9, 2022 No. 2112-IX. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text>
13. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12, 2015. No. 389-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
14. On the judicial system and the status of judges: Law of Ukraine dated June 2, 2016. No. 1402-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
15. Recommendations of the RSU regarding the work of courts in martial law from 05.03.2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text>
16. Chernilevska K. Peculiarities of judicial proceedings under martial law. Retrieved from: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu
17. Kron Amanda. At the frontlines of implementing the right to a healthy environment: Understanding human rights and environmental due diligence in relation to armed conflicts. *IRRC, International Review of the Red Cross* June 2022. No. 919. R. 1623–1645. Retrieved from: <https://international-review.icrc.org/>
18. Myrna El Fakhry. The Protection of Human Rights in Armed Conflicts. January 23, 2024. Retrieved from: <https://www.aclrc.com/blog/2024/1/23/the-protection-of-human-rights-in-armed-conflicts>
19. Panasiuk, V., Poliuk, Y., But, I., Zhyvotovska, I., & Synytsyn, P. Constitutional human rights under martial law: legal realities. *Amazonia Investiga*. 2022. No. 11(54), P. 76–83. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.8>
20. The Office of the High Commissioner for Human Rights is the leading United Nations. Protection of human rights during conflict situations. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/protecting-human-rights-conflict-situations>

21. Time of war. URL: <https://www.cilvektiesibugids.lv/en/themes/human-rights-restrictions/derogation-in-times-of-emergency/types-of-emergencies/time-of-war> (дата звернення: 10.10.2023 р.).

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Батюк О.В. Дотримання прав людини в умовах воєнного стану: міжнародно-правовий захист. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 25-річчю Національному університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 18 листопада 2022 року). Одеса, 2022. С. 339–342. URL: <https://web.ccu.gov.ua/library/prava-lyudyny-v-period-zbroynyh-konfliktiv> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
2. Бурдига І. ООН: порушення прав людини на війні в Україні шокуючі. 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/oon-viina-v-ukraini-pryzvela-doshokuiuchukh-porushen-prav-liudyny/a-62302456> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
3. Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.10.2023 р.)
4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.10.2023 р.)
5. Журнаджи Є.Є. Захист прав людини органами державної влади в умовах воєнного стану. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.): у 2 т. Одеса, 2022. С. 223–226.
6. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України. 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
7. Лазар У. Захист прав і свобод людини та громадянина Судом в умовах воєнного стану. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 25-річчю Національному університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 18 листопада 2022 року). Одеса, 2022. С. 163–166. URL: <https://web.ccu.gov.ua/library/prava-lyudyny-v-period-zbroynyh-konfliktiv> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
8. Маркович Х. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 95–99. URL: https://www.researchgate.net/publication/373965271_Human_rights_and_freedoms_under_martial_law_focus_of_priorities (дата звернення: 10.10.2023 р.)
9. Ніколенко А. Судочинство під час війни: як воєнний стан вплинув на розгляд судових справ. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/sudochinstvo-pid-chas-vijni-yak-voeyennij-stand-vplivuv-na-rozglyad-sudovih-sprav/> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
10. Пателіна А.А. Судова практика захисту прав людини в умовах воєнного стану. *Права людини в період збройних конфліктів* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.): у 2 т. Одеса, 2022. С. 219–222.
11. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20220224#Text> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
12. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 09.03.2022 р. № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
13. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
14. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
15. Рекомендації РСУ щодо роботи судів в умовах воєнного стану від 05.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0023414-22#Text> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
16. Чернілевська К. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-standu (дата звернення: 10.10.2023 р.)
17. Kron Amanda. At the frontlines of implementing the right to a healthy environment: Understanding human rights and environmental due diligence in relation to armed conflicts. *IRRC, International Review of the Red Cross*. June 2022. 2023. No. 919. P. 1623–1645. URL: <https://international-review.icrc.org/> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
18. Myrna El Fakhry. The Protection of Human Rights in Armed Conflicts. January 23, 2024. URL: <https://www.aclrc.com/blog/2024/1/23/the-protection-of-human-rights-in-armed-conflicts> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
19. Panasiuk, V., Poliuk, Y., But, I., Zhyvotovska, I., & Synytsyn, P. Constitutional human rights under martial law: legal realities. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54), P. 76–83. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.8> (дата звернення: 10.10.2023 р.)
20. The Office of the High Commissioner for Human Rights is the leading United Nations. Захист прав людини під час конфліктних ситуацій. URL: <https://www.ohchr.org/en/protecting-human-rights-conflict-situations> (дата звернення: 10.11.2023 р.)
21. Time of war. URL: <https://www.cilvektiesibugids.lv/en/themes/human-rights-restrictions/derogation-in-times-of-emergency/types-of-emergencies/time-of-war> (дата звернення: 10.10.2023 р.)